

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ethics on the radar: exploring the relevance of ethics support in counterterrorism

Kowalski, M.

Citation

Kowalski, M. (2020, March 12). *Ethics on the radar: exploring the relevance of ethics support in counterterrorism*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/86282>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/86282>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/86282> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kowalski, M.

Title: Ethics on the radar: exploring the relevance of ethics support in counterterrorism

Issue Date: 2020-03-12

Nederlandse samenvatting

Probleemstelling en onderzoeksvraag

In de hedendaagse terrorismebestrijding spelen voor de betrokken professionals veel urgente ethische dilemma's. De terroristische aanslagen van 11 september 2001 hebben wat dat betreft een grote impact gehad op de praktijk van terrorismebestrijding. Zo is bijvoorbeeld het neerhalen van een vermeend gekaapt vliegtuig, met de dood van tal van onschuldige reiziger als gevolg, aan de gereedschapskist van professionals toegevoegd. Uiteraard zijn de meeste ethische dilemma's die terrorismebestrijders ervaren niet dermate extreem en meer een kwestie van routine werkzaamheden. Dat laat onverlet dat dit scenario als realistisch kan worden beschouwd. Dit blijkt onder andere uit het feit dat in Nederland procedures bestaan om een door terroristen gekaapt vliegtuig preventief neer te schieten. Daarnaast is het een symbolische reflectie van de huidige praktijk van terrorismebestrijding na 9/11. Onze tijd brengt veranderende veiligheidslijnen met zich mee die een aanhoudend aanbod van dreigingen weerspiegelen ('vloeibare tijden'). In antwoord hierop is er sprake van een permanente roep naar proactieve maatregelen, een situatie die met de term 'wereldrisicosamenleving' is aangeduid. Deze situatie zorgt voor een onuitputtelijke bron van vaak volstrekt nieuwe ethische dilemma's waar professionals op het gebied van terrorismebestrijding mee worden geconfronteerd. Sommige van deze dilemma's vormen ook een uitdaging voor de democratische rechtsorde.

In dit proefschrift wordt ethiek als een belangrijke richtinggevende bron gezien die als aanvulling op het recht kan worden beschouwd. De meeste dilemma's van terrorismebestrijders waren in het begin van dit onderzoek amper vertegenwoordigd in de vakliteratuur van contraterrorisme- en veiligheidsstudies of van toegepaste ethiek en ethiekondersteuning. Daarnaast was er in de praktijk van terrorismebestrijding zelf sprake van een gebrek aan gedocumenteerde ervaringen over hoe professionals met ethische uitdagingen omgaan en over de implementatie van ethiekondersteuning. Dit proefschrift beoogt deze leemte te vullen door de volgende onderzoeksvraag te stellen en te onderzoeken: Wat is de huidige relevantie van de ethiek van terrorismebestrijding en wat is de

meerwaarde van ethiekondersteuning in de praktijk van terrorismebestrijding? Dit proefschrift levert een bijdrage aan het debat over de ethiek van terrorismebestrijding en verkent de meerwaarde van toegepaste ethiek en ethiekondersteuning in een professionele praktijk. Daarnaast kunnen de bevindingen van dit proefschrift terrorismebestrijders in hun omgang met ethische dilemma's ondersteunen.

Onderzoekopzet en context

De voornaamste focus van het empirische gedeelte van dit proefschrift is, zoals beschreven in hoofdstuk 2, de praktijk van terrorismebestrijding in Nederland. De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid was bereid de doorgaans gesloten deuren van terrorismebestrijding te openen voor interviews met professionals over ethische dilemma's en voor het houden en evalueren van moreel beraad met hen. In een moreel beraad begeven zich professionals onder leiding van een gekwalificeerde gespreksleider in een dialoog over een concreet ethisch dilemma van een van de deelnemers. In een dergelijke besloten situatie worden waarden opgehelderd en alternatieve handelingsperspectieven ten aanzien het specifieke ethische dilemma geïdentificeerd. In de medische sector wordt moreel beraad al langer toegepast en in meerdere wetenschappelijke studies ook positief geëvalueerd. De implementatie van ethiekondersteuning binnen de nogal geheime en ontoegankelijke praktijk van terrorismebestrijding is daarentegen tot nu toe niet vermeld in de wetenschappelijke literatuur.

Ethische sleutelbenaderingen en compromis

In hoofdstuk 3 van dit proefschrift wordt onderzocht hoe ethische sleutelbenaderingen als richtsnoer of bron van inspiratie voor het omgaan met ethische dilemma's op het gebied van terrorismebestrijding kunnen dienen. Een verkenning van de baten van de consequentialistische, deontologische en deugd ethische benadering leidt tot de conclusie dat geen van allen een sluitende benadering voor de praktijk van terrorismebestrijding in een vloeibare wereldrisicosamenleving biedt. Dit biedt de mogelijkheid om de potentie van het filosofische concept van compromis en de daaraan verbonden potentiële

verzoening tussen tegengestelde principe en onderliggende waarden van de ethische sleutelbenaderingen te markeren.

Hoofdstuk 4 onderzoekt de mate waarin het concept van 'compromis', zoals ontwikkeld door Benjamin, behulpzaam kan zijn voor de omgang met ethische dilemma's die zich in de praktijk van terrorismebestrijding voordoen. Hierbij wordt het concept van 'praktijk' zoals gedefinieerd door Macintyre aangehouden. De conclusie is dat een serieuze inachtneming van het concept van compromis nuttige voordelen voor de praktijk van terrorismebestrijding kan opleveren. Een majeure richtinggevende en inspirerende bron voor compromis is *phronesis* – of praktische wijsheid. Terrorismebestrijding mist op dit moment echter enige empirische ervaring met het gebruik van de compromis benadering. Dit proefschrift levert een bijdrage aan een eerste verkenning van het nut en de waarde van compromis voor terrorismebestrijding.

Typologie van ethische kwesties bij terrorismebestrijding

Voorafgaand aan een verdieping in de empirische praktijk van terrorismebestrijding wordt in hoofdstuk 5 op basis van literatuuronderzoek een typologie van ethische kwesties opgesteld. Deze typologie bestaat uit vier niveaus: het structurele, het politieke, het professionele en het persoonlijke niveau. Ethische kwesties liggen besloten in de condities van de wereldrisicosamenleving zoals de moraliteit van terrorismebestrijding in het algemeen of fundamentele inconsistenties. Op het politieke niveau spelen het fenomeen van de noodtoestand, de politisering van terrorismebestrijding, de legitimiteit van statelijke interventies en de spanning tussen geheimhouding en transparantie een rol. Professionele waarden kunnen op gespannen voet staan met organisatorische belangen op het professionele niveau. Ten slotte kan op het persoonlijke niveau de integriteit als gevolg van conflicterende waarden onder druk komen te staan. Deze typologie verheldert de ethische kwesties die terrorismebestrijders ervaren. Dit is behulpzaam voor een discussie over de omgang met deze kwesties en over de toegevoegde waarde van ethiekondersteuning.

Omgang met ethische dilemma's

Het ervaren van ethische dilemma's lijkt onlosmakelijk verbonden met het werk van terrorismebestrijders. In dit onderzoek is al gebleken dat zich diverse soorten van ethische kwestie voordoen. In hoofdstuk 6 wordt daarom verkend hoe professionals op het gebied van terrorismebestrijding met concrete ethische dilemma's omgaan. Uit semigestructureerde interviews met professionals van de Nederlandse National Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid blijkt dat betrokkenen grofweg op vier verschillende manieren met dergelijke dilemma's omgaan: men zoekt de dialoog met collega's, met een mentor, met een leidinggevende of met zichzelf. De verkennende studie laat zien dat ten tijde van de interviews geen van de respondenten was opgeleid in de omgang met ethische dilemma's. Ook was er geen sprake van specifiek aangewezen institutionele voorzieningen voor het omgaan met ethische dilemma's of voor het systematische leren in het verlengde hiervan. Dit weerspiegelt ervaringen uit het openbaar bestuur waar beleid ten aanzien van ethiek veelal is gericht op het meten van het voldoen aan regels in plaats van het bevorderen van ethiekondersteuning. Desondanks zijn er in Nederland op dit moment diverse initiatieven om ethiekondersteuning te institutionaliseren, echter niet op het gebied van terrorismebestrijding.

Relevantie van moreel beraad voor terrorismebestrijding

Onderzoeksresultaten, die in hoofdstuk 7 worden gepresenteerd, laten zien dat moreel beraad voor de praktijk van terrorismebestrijding waardevol kan zijn en als een relevante methode van ethiekondersteuning kan worden beschouwd. Toepassing van moreel beraad kan ook de leemte ten aanzien van ethiekondersteuning vullen. Het projecteren van het instrument van moreel beraad op de praktijk van terrorismebestrijding zou ook om een andere reden een geschikte keuze zijn. De filosofische wortels van moreel beraad - pragmatische hermeneutiek, praktische wijsheid, Socratisch onderzoek en dialoog - sluiten namelijk goed aan bij de dynamische context van terrorismebestrijding. Deze wordt door onzekerheid en afhankelijkheid van professionals gekenmerkt. Op basis van de empirische evaluatie studies in de gezondheidszorg wordt in dit hoofdstuk gesteld dat moreel beraad de potentie heeft om individuen en teams in hun vermogen om met ethische dilemma's om

te gaan te versterken. Derhalve lijkt een pilot van moreel beraad een relevante en veelbelovende aanpak om binnen de praktijk van terrorismebestrijding nader te verkennen.

Meerwaarde van moreel beraad voor terrorismebestrijding

In hoofdstuk 8 komt in de evaluatie van de eerste pilot toepassing van moreel beraad op het gebied van terrorismebestrijding bij de Nederlandse Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid een hoge mate van waardering naar voren. Dit geldt zowel voor de bezochte sessie als ook voor de methode van moreel beraad zelf. Meer dan de helft van de deelnemers geeft aan dat hun deelname aan een moreel beraad hun blik op ethische kwesties heeft veranderd. Andere inzichten lopen uiteen van een waardering voor het erkennen van de ethische dimensies van hun werk tot het scheppen van alternatieve manieren om met ethische dilemma's om te gaan. Veel elementen uit de eerder gepresenteerde typologie van ethische kwesties worden overigens gereflecteerd door de ervaringen die tijdens de morele beraden naar voren kwamen. Deze voorlopige bevindingen laten zien dat de terrorismebestrijders van dit onderzoek aan hun deelname aan een moreel beraad een aanzienlijke relevantie en meerwaarde toekennen. Dit kan uiteindelijk hun omgang met ethische kwesties in de praktijk van terrorismebestrijding, die ten tijde van het onderzoek gekenmerkt werd door een gebrek aan institutionele voorzieningen voor ethiekondersteuning, versterken.

Antwoord op onderzoeksvraag

In antwoord op de centrale onderzoeksvraag kan binnen de beperkingen van dit verkennende onderzoek worden geconcludeerd dat de relevantie van ethiek voor de huidige staat van terrorismebestrijding substantieel is. Ethiek is onlosmakelijk verbonden met terrorismebestrijding. Dit komt door de inherente aanwezigheid van ethische kwesties in de praktijk van terrorismebestrijding, vooral dankzij het aanhoudende streven naar proactieve en preventieve actie. Het gebruik van moreel beraad als een vorm van ethiekondersteuning laat volgens de respondenten van deze studie aanzienlijke meerwaarde voor de praktijk van terrorismebestrijding binnen de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid zien.

Vervolgonderzoek

Vervolgonderzoek naar de ethiek van terrorismebestrijding zou de leemte in het onderzoek naar dit vraagstuk kunnen verkleinen en zou ook de potentiële meerwaarde voor de praktijk van terrorismebestrijding binnen andere veiligheidsautoriteiten kunnen verhelfen. Daarnaast zou toekomstig onderzoek naar ethiekondersteuning ook naar het politieke domein kunnen worden uitgebreid en zelfs beleid ten aanzien van terrorismebestrijding kunnen inspireren. Dit alles zou niet alleen de verkennende bijdrage van dit proefschrift aan het vakgebied van contraterrorisme en veiligheidsstudies kunnen verrijken. Ook toekomstige evaluatie studies over de betekenis van ethiekondersteuning zouden hiervan kunnen profiteren.